

IN MEMORIAM

Јован М. Фундулис

Литургика – наука о богослужењу

Благословен* Бог „који подиже са земље сиромаша и из буњишта уздиже убог и поставља га са кнезовима, кнезовима народа његова“ (Псал.112, 7-8).

Духовне вође народа Божијег, пастири и учитељи:

Високопреосвећени Архијереји,

Господине Декане,

Веома учени Господо Професори ове Свештене Богословске школе Српске Цркве.

Са Богом – Оцем Светлости и даваоцем сваког добра, упућујем Вам благодарност од срца и израз најдубље захвалности за част коју ми данас указасте. У вама налазе примену речи Псалмопојца, духовним вођама народа Господњег и учитељима истине, у овој свештеној установи, зато што сте благоизволели да позовете једног вашег колегу и друга и сапристаника, који прихватајући највећу част, упућује ове скромне речи благодарења.

„Ја сам прах и пепео“ (Пост. 18, 27).

Уистину и са свим осећањем тежине речи, за праоцем понављам: „прах и пепео“.

Према томе, част се враћа вама, који сте са братољубивим расположењем, наклоношћу и великом љубављу у Христу посадили и мене данас пред вас – духовних вождова и учитеља, који седе на катедри Христоименитог Српског народа. Од почетка добросуседски односи српског и јелинског народа, заједничка страдања и иста васкршња нада, а пре свега свештеностимагашка једнотелесност и једнокрвност у Христу и истомислије у Православној вери, свакако представљају чињенице које су предодредиле ваше благонаклоно расположење према мени. Свезе љубави и братства, као што добро знате, су узајамне, а постале су још јаче и енергичније после недавних страдања и искушења српског народа. „Али Господ сила је са вама, заштитник ваш је Бог Јаковљев“ (Псал. 45, 7). Ми већ живимо радост васкрсења и обилатог изливања живота из живоносног страдања и живопријем-

---

* Уводно предавање на Богословском Факултету СПЦ приликом додељивања почасног доктората (Београд, 7 мај 2003).

ног гроба. „Данас пак пролеће мирише и нова твар ликује“. „Узимају се ре-зе са врата и неверја“.

„Христос васкрсе... живот дарова(вши)“.

Према важећим академским обичајима, онај који прима највишу академску почаст, управо ову коју указујете мојој смерној личности, тај дакле излаже укратко тему, свакако из његове специјалности, која је по могућству интересантна за изабрани скуп. Далеко је од мене помисао да учим богонаучену браћу и оце. Углед и добро име ваше Богословске школе и овдашњих професора и божанска мудрост надишли су, географске границе Српске Цркве и богочуване ове области, разглашени су у Јелади као и у целом Православном свету, па и шире.

Помислио сам у ствари, шта Ви друго почастујете код мене, ако не академског учитеља, који је по милости и допуштењу Божијем - а упркос Господњој забрани, јер пише: „не зовите себе учитељима, јер један је Ваш учитељ Христос“ (Мт. 23, 10) - ипак се усудио да преузме на своја плећа дело учитељства за дуги низ година, један целокупан живот. Али, благоволио је Давалац живота да дани живота мога превазиђу биолошку границу о којој говори псалмопојац: „дани живота мога достизаху седамдесет година“ (Псал. 89, 10) и благоволео „у снази“ (по могућству и по вољи Божијој) да надиђу горњу границу. Другим речима, као да је наша генерација крочила ка раскршћу двају светова или се стешњава на граници двеју епоха, носећи једно искуство драгоцених ствари и стања, која су неповратно прохујала, а борећи се да схвати и да се одазове на нови поредак ствари, идеја, форми, тј. нових стварности. А ово се не односи само на свет идеја или политичких, цивилизацијских, технократских или других ситуација и форми. Него се односи и на све бржи ритам кретања црквеног живота, теологије и на само богослужење Цркве, за које се обично мисли да је непокретно и изнад ствари које теку.

Немајући речи ни за какву другу научну област („осим теме“ свог живота, свог истраживања) и било каквог квалитета да нешто напишем или на било који други начин мог академског или неког другог учитељевања - интимним, искључивим избором и вољним изабиром научну област Богослужења, тзв. Литургику - сматрао сам за корисно, можда и интересантно да покушам да ово дуго искуство учиним заједничким у јавном исповедању пред свима вама. Разумљиво, ограничићу се на јеладски простор и то „по могућству“. То је „и Богу угодно“.

Литургика као наука, што добро знате, јесте веома широка грана богословља. А у традиционалним програмима двају Богословских факултета у Јелади, Атинског и Солунског, Литургика је била повезана и предавала се од једног професора, заједно са предметом Омилитика тј. историјом и теоријом црквене проповеди. Разлог за спајање ових двају умногоне ме-

ђусобно независних предмета, дидактичких и истраживачких целина, очигледан је и оправдан. Тиме је наглашено – унутар литургијског сабрања народа Божијега - пожељно и прижељкивано сапостојање доприноса речи Божије из читања Св. Писма кроз проповед. Тај елемент је пренебрегнут или потцењен због различитих разлога у недавној црквеној прошлости тј. у доба оснивања факултета, и да се све то повеже са савршавањем Тајне Божанске Евхаристије.

На једном саветовању професора ових двају дисциплина православних теолошких факултета, у уском кругу у Прагу, 1975. године, истакнута је корист од коегзистенције ових двају предмета, како у теорији тако и у црквеној пракси и подвучен је идеални циљ ка коме би требало да се управљају наши напори, тако да ни богослужење не буде могуће без проповеди, нити проповед без богослужења. На тај начин се из заједничког и паралелног изучавања дошло до двоструког циља: 1) да се проповед и њена теорија не одваја од историјских и предањских оквира православног литургијског живота, да не би у протестантском маниру била осамостаљена, 2) да се богослужење не лиши мистагошке речи, катихезе и учења, које ће га учинити, према Господњој заповести и Апостолској прозби – службом „у Духу и истини“ (Јн. 4, 23), „словесном службом“ (Рм. 12, 1), богослужењем „не само речи, него и Духа“ (2. Кор. 3, 6).

Под овим претпоставкама, дело предавача је посебно обимно и одговорно; историјски се пружа од почетка до краја, односно у питању је истраживање црквеног предања и праксе ка теолошком и духовном тумачењу литургијских форми, тако названа „теологија богослужења“. Шта више, односи се и на савремени литургијски живот и литургијску праксу Цркве, савршеније расветљавање и тачније савршавање исте по правилима црквеног Типика и потпуније учешће клира и народа у њој.

Ствари су још сложеније, него што се чини. Богослужење је једна непојмљиво велика целина, а из посебног разлога то има огроман значај у животу Цркве. Хронолошки, Црква потиче од времена Господа нашег Исуса Христа и светих Апостола све до нашег времена. То је историја и живот од две хиљаде година. Шта више, датира и пре тога, још од прехришћанске службе закона, слова и сени; заправо без познавања јудејског богослужења, није схватљиво порекло, као и даљи развој богослужења хришћанске Цркве. Али значајно је и познавање богослужбене праксе незнабожачких религија у Јелинско-римском свету, као и изван њега: жртве истих, богослужбена певања, празнике, календаре, свештене прославе, храмове, савршавања у истим и тајна богослужења, императорско обожавање и све што је повезано и оно што није могуће да остане изван истраживачких интересовања оних који се баве Литургијом. Много тога од претходно изнетог утицало је директно или индиректно, позитивно или негативно на хришћанско

богослужење и у разним облицима опстало, било у такозваној народној побожности, у народним прославама и празноверју, или као паралелно постојеће до дана данашњег у Хришћанству и у постојећим веровањима.

Аутентично хришћанско богослужење одштампано је у молитвословним и химнолошким текстовима или у записаним текстовима богослужбене праксе, који у рукописима у небројивом мноштву (издатим или неиздатим) обухватају велики део рукописа библиотека целог света. Истраживања у директним или обично споредним сведочењима црквених писаца и Отаца Цркве, драгоценим сведочанствима - а посебно у периоду пре осмог века, од времена у којем су сачувани први аутентични литургијски рукописи - корисни су и неопходни за ту епоху и после ње.

Толико о хронолошком оквиру Литургије.

Просторно истраживање се протеже на читаву васељену „од изласка сунца па до заласка и од севера па до југа“ по библијско-литургијској фрази. Обухвата праксу великих хришћанских центара Истока и Запада, од Индије и Месопотамије, Сирије и Палестине, Јерменије и Грузије, Африке и Етиопије, Рима и Милана, Галатије и Нисе, Шпаније и Картагине. Посебно је за нас Православне важно истраживање такозваног Византијско-Константинопољског литургијског типа проширеног на целу Православну Саборну Цркву у време древних и осталих Православних Патријаршија и Аутокефалних Цркава широм земље „у сваком месту владавине Господа нашега Исуса Христа“. И то не на једном „светом“ језику или пак по јереси тријезичара или Пилатоваца, написани епиграм на Крсту Господњем, „јеврејски, јелински, латински“ (Јн 19, 20), него на свим језицима старог света још и на савременим и на језицима мисионара.

Да би неко свеобухватно израчунао и проценио величину овог огромног поретка, на пољу студија, учења и интересовања науке хришћанског богослужења, нека замисли само једну недељу или један празник или један свакодневни дан као што је данашњи, колико пута се савршава божанска литургија у целом свету, у колико се храмова служило, колико је свештеника служило, колико их је појало јутрењске и литургијске химне, колико је народа Божијег учествовало у истим, колико је слушало свештена читања и божанску проповед и колико се људи причестило светим тајнама.

У том океану научних, али и теолошких, чак и практичних захтева плови Литургика, покушава благодаћу и милошћу Божијом да пружи своје сведочење, не колико се захтева и мора, него колико може. Долази као смирени помоћник, савезник у делу Цркве, покушавајући кроз истраживање и знање да одговори на божанско дело служења Цркве у тежњи ка православном, предањском, тачном, по човеку савршеном, идеалном „у духу и истини“ богослужењу, од „истинских поклоника“ истинског Бога (Јн. 4, 23-24).

*

Добро би било да се запита неко, шта је дало литургијско академско истраживање и изучавање са разноврсним начинима свога изражавања. Шта је допринело у целини научном теолошком присуству, а посебно, како би могло литургијско истраживање да помогне унапређењу наших литургијских ствари и побољшању литургијског живота Цркве, којему и служи. Наравно, знамо да духовне теме, а посебно оне које се излажу у богослужењу, не покрећу се брзим ритмом из разлога своје природе, обимности, познатих и поштованих осећања народа (а посебно клира и особито монаштва) ка питањима богослужбеног поретка и предања. Потешкоћа се продужава и због чињенице да не ретко, код многих преовладава изврнуто значење појма, шта је предање. Ову опасност одлично увиђа и наглашава литургијско византијски отац и мистагог свети Симеон Солунски (+1429). Када неред замени поредак, тада ред и предање сматрају се нередом, а лош обичај сматра се предањем претежнијим од предања Отаца. Не треба у нашем расуђивању о стварима да прелазимо наше границе, скучено и по човеку. Заборављамо Господње речи да „други је који сије, а други који жање“ (Јн. 4, 37) и други који „сади“, а други који „залијева“, а „Бог који чини да узрасте“ (1. Кор. 3, 6-7), други поставља темељ, а други који „зида“ (1. Кор. 3, 9-15). Учитељско дело је служба сејања и у њој се искушава вера, љубав, смирење, али и стрпљење у Христу и дуготрпљење ишчекиваног (раног или позног) дажда љубави Божије (проблем Јк. 5, 7) за оживљавање, снажење духовног семена.

Ипак, као човек говорим, Бог допушта мало утехе. Можемо данас да јадикujemo и не без разлога, због уласка много тога световног у наше богослужење – говорим само за наш регион, који само делимично познајем – светла и мегафони, украшавања и то рђавог укуса, терет и персијски тип ношења златне одеће и накита, проблем разумевања литургијског језика, недовољно литургијско тајноводство клира и народа, лоше знање и погрешно држање типика, а имам на уму и његово преиначење. Међутим, морамо да исповедимо и да се утешимо, не да бисмо се смирили и били безбрижни, нити да се наивно радујемо и непромишљено веселимо сматрајући да је све „веома добро“. Људи који су пратили стање богослужења наше Цркве пре отприлике педесет година, могу да вас увере да ли је „спасење“ ближе данас или онда (проблем Рим. 13, 11). Проповед се умножила и постала је више библијска, више литургијска, више богословска и ... сажетија. Појавила су се доста добра издања литургијских књига, које су доступне свима и непрестано се побољшавају. Научна периодика и протоколарни материјал, епархијски или парохијски, излаже доста занимљивих литургијских студија. На телевизији нису изостављене емисије и разговори на литургијске и углавном празничне теме. Написане су многе научне књиге на богослужбене теме које циркулишу у довољном и значајном броју. Не одсуствују и критичка издања моли-

твених и посебно химнолошких текстова. Постоје многи преводи и коментари литургијских текстова и непрестано се појављују нови. Да се забележи као посебно охрабрујуће да поједине Свештене Митрополије организују свештене скупове и образовна свештена сабрања или планирају предавања за народ са богослужбеним темама и издају многе текстове. На крају треба да се нагласи да је под Светим Синодом Грчке Цркве за време Његовог Блаженства Архиепископа Христулоса установљена посебна Синодска Комисија „Литургијског Препорода“, под којом су већ организована четири литургијска скупа Свегрчког значаја, са богослужбеним темама и то 1999. године (Крштење), 2000. године („Литургијски Препород“), 2001. године (Божанска Литургија) и 2002. године (Брак). У новембру долази пети скуп са темом свештена читања и проповед. На те скупове позивају се и учествују по два клирика-теолога из сваке Митрополије, који су учесници скупа, уводничари и носиоци ових тема на свештеним сабрањима директно благочестивом народу у свакој појединој Митрополији. Значајно је такође да сама Комисија подстиче као апсолутни приоритет преко црквених издавачких организација литургијска издања и припрема ускоро издавање четири тома Протокола, као што рекосмо, већ одржаних литургијских скупова.

Закључујем ову кратку ретроспективу са једном крајње утешном и охрабрујућом констатацијом. За време мог дечачког и младићког доба, хришћани су се причешћивали светим тајнама једном, два, три или обично четири пута годишње. То је било „предање“. Сетите се речи светог Симеона које сам претходно навео. Недељама се није нико причешћивао (стидим се да то кажем), мушкарци у нашим селима обично су одлазили одмах после читања Светог Еванђеља. Сада, мушкарци у нашим селима, не одлазе после Еванђеља, а прилазе на десетине верника божанском причешћу сваке Недеље и празника. Заслуга за све ово је скромно и невидљиво дело поштованих духовних отаца, верних теолога сејача Божије речи, конструктивних четечева, просвећених катихета и учитеља и наравно, свих оних који су благодаћу Божијом поучавали Литургику, предање и теологију нашег богослужења.

Почетак пролећа, клијање семена да Бог да.

Бог „који даје сјеме сејачу и хљеб за јело, даће и умножиће (литургијско) сјеме“ браће наше, Теолошких Факултета „и узрашће плодови праведности наше“ (2. Кор. 9, 10) за изграђивање народа Божијег, насељеног сродницима по крви и сутјелесницима у Христу простору нашем и у целој икумени.

„Хвала Богу на његовом неисказаном дару“ (2. Кор. 9, 15).

Благодат и благодарност вама, поштовани пастири и учитељи, љубљене колеге ради учињене ми части. Хвала.

превод са јелинског:

Дражен Перих